

Lezing die Raf Janssen hield op 21 april 2022 als aanzet tot een gedachtewisseling over ‘leven in een samenleving zonder tijd’

In 1991 was ik bezig met het schrijven van een boek over arbeid, tijd en geld.

Toen kwam ik een boek tegen van de Duitse schrijver Sten Nadolny. De titel van dat boek was: *Die Entdeckung der Langsamkeit*. Die titel boeide mij. Het bleek een boek over het leven van de poolreiziger John Franklin, die leefde van 1786-1847

Het boek opent met de typering van John Franklin als iemand die heel langzaam was. De eerste paar zinnen uit het boek beschrijven dat op meesterlijke wijze:

John Franklin was al 10 jaar en nog steeds zo langzaam dat hij geen bal kon vangen. Hij zorgde dat er een goal was door een touw omhoog te houden die aan een kant aan een boom was vastgemaakt. Hij kon zijn arm net zo goed omhooghouden als die boom, de hele wedstrijd lang. Niemand kon beter het touw omhooghouden dan hij.

Die langzaamheid, dat volhouden, was een eigenschap die Franklin later heel hard nodig had op zijn poolreizen. Het boek beschrijft hoe op een van die reizen Franklin wordt vergezeld door de eerste officier George Back, die de expeditie aanstuurt, door jagers die als gids optreden en door indianen die de boten over de rivieren roeien. Back is een man van de klok, die graag alles plant en precies wil weten hoe lang de reis duurt en hoe laat ze op een uitgezochte plek zijn. Vanwege die eigenschappen kan hij het niet zo goed vinden met de gidsen en met de indianen. De gidsen meten de afstand in te roken pijpen. Ze stoppen vaak om uit te rusten en een pijp te roken. Als Back wil weten hoe lang het duurt om een bepaald punt te bereiken, antwoorden de gidsen: nog drie pijpen roken. En met de indianen kan Back helemaal niet opschieten. Meestal gaat de reis langzaam omdat ze stroomopwaarts moeten roeien. Maar soms gaat het stroomafwaarts en kunnen ze veel kilometers maken. Maar juist dan houden de indianen om de haverklap op met roeien en gaan ze naar de kant. Ze moeten wachten op hun ziel, zeggen ze, want die kan het tempo niet bijhouden.

Back snapt daar niets van: afstanden meten in te roken pijpen en wachten omdat de ziel het tempo niet bij kan houden. Dat zijn onbegrijpelijke levenshoudingen voor iemand als Back die een kind is van een samenleving zonder tijd, een samenleving van de permanente haast, van het hoogste gebod om de tijd te benutten, omdat tijd geld is.

Ik wil met jullie vanavond stil staan bij het **Leven in een samenleving zonder tijd**

In het zojuist vertelde verhaal over de poolexpeditie komen we drie figuren tegen die alle drie op een andere wijze omgaan met tijd en wellicht herkennen we in alle drie deze figuren iets van onze eigen omgaan met tijd.

Op de eerste plaats is er de figuur van de eerste officier, George Back. Dat is iemand die alles nauwkeurig wil berekenen, die de minuten telt, het is een man van de klok. Het is als het ware de man met de routeplanner: die heeft op de kaart de afstand gemeten, hij berekent de snelheid en hij kan dan op de minuut zeggen hoe laat hij op het beoogde punt is. Back is een man van de klok.

Verder hebben we de gidsen. Die gaan wat gemoedelijker om met de tijd. Ze nemen ieder uur een pauze om een pijp te roken. Eerste officier Back vindt die gidsen maar rare lui, maar hij kan hun eigenzinnig omgaan met de tijd omzetten in zijn eigen omgaan met de tijd: als die gidsen steeds even lang doen over het roken van een pijp, dan kan hij toch zijn exacte berekeningen blijven maken. Voorwaarde is dan wel dat dat de gidsen ook daadwerkelijk aan het roken blijven tijdens de rookpauzes. Als die gidsen tussendoor stoppen met roken, klopt de omrekening naar de kloktijd niet meer.

En tenslotte hebben we de indianen. Die wachten op hun ziel als het te snel gaat. Die hollen niet achter de tijd aan. Die stoppen op tijd om niet in de greep te komen van een gevoel van permanente gejaagdheid. Die laten zich niet dwingen door het steeds op te voeren tempo van de kloktijd. Die houden vast aan een natuurlijk ritme, het ritme van de natuur en het kenmerk van dat ritme is: langzaamheid. Die willen bedachtzaam omgaan met zichzelf en met alle dingen om hen heen. Die *benutten* de tijd niet; die *beleven* de tijd.

Is het nog mogelijk om in de huidige samenleving met de tijd om te gaan zoals de gidsen of de indianen in dit verhaal? We leven in een samenleving waarin alles sneller gaat dan vroeger. We meten de tijd niet meer in uren, zelfs niet meer in minuten en seconden, maar in nanoseconden, het miljardste deel van een seconde. En we proberen overal tijd te besparen. We besparen tijd bij het vervoer van mensen, van goederen (just in time) en van informatie (email ipv brieven). We besparen tijd bij het eten (fast food), bij het opbouwen van betrekkingen (speeddaten), bij het vertellen wie je bent (pitchen). We winnen enorme hoeveelheden tijd. En het gekke is dat we minder tijd hebben dan ooit tevoren.

Anders dan die indianen willen wij als kinderen van de moderne tijd onze tijd niet verdoen; we willen de tijd zo goed mogelijk *benutten*. We willen steeds meer doen in steeds kortere tijd of allerlei dingen tegelijkertijd doen, multitasken. We voelen ons schuldig als we het alsmaar opgevoerde tempo niet bij kunnen benen. We hollen en blijven doorhollen, want stilstand is achteruitgang en we zijn bang om iets te missen. Totdat we opgebrand zijn. Burnout! Veel jonge mensen hebben er last van.

Dat benutten van de tijd en het constant versnellen is de kern van onze economie, die drijft op steeds meer productie en steeds meer consumptie. Steeds meer en steeds sneller. Er is een Duitse socioloog, Altvater, die in een boek uit 1991 in dit verband spreekt van *tijdpiraterij*: er wordt tijd ontstolen aan de natuur en aan het natuurlijk ritme waaraan de mens behoefte heeft. Het nu, het tegenwoordige, wordt steeds korter, er is steeds minder tijd om ergens bij stil te staan, als je achter de computer zit duurt een ogenblik al vaak te lang. De natuur en de mens kunnen die eindeloze versnelling niet bijbenen. De natuur raakt uitgeput en de mens raakt overspannen, raakt zijn ziel kwijt.

De vraag is of en hoe wij ons kunnen ontworstelen aan deze tijdpiraterij. Heel veel mensen proberen dat door nog grotere tijdpiraten te worden dan ze nu al zijn. Ze werken zich weken of maanden achter elkaar suf om veel geld te verdienen waarmee ze dan een, twee en sommigen wel drie keer per jaar een week rust en ontspanning kunnen kopen.

Die manier van omgaan met tijd en wat dat oplevert, kan verduidelijkt worden met de anekdote over de Hollandse visserman die met hard zwoegen een grote vloot had opgebouwd, rijk geworden was en nu in Italië op vakantie was om te herstellen van een hartinfarct. In Italië liep hij dagelijks langs

het strand en verwonderde hij zich of beter gezegd ergerde hij zich aan de lokale vissers. Die gingen in kleine bootjes een paar uur de zee op en kwamen dan terug met een beetje vis en deden daarna de rest van de dag niets meer dan wat rondhangen op het strand. De Hollandse visserman adviseerde de lokale vissers om de zaken heel anders aan te pakken: grotere schepen, langer op zee blijven en met grotere netten vissen. Kortom, hun tijd efficiënter en effectiever benutten. Dan zouden ze na een aantal jaren hard werken net als hij in de gelegenheid zijn om van een vakantie aan het strand te genieten. De lokale vissers snaptten het verhaal van de Hollandse visserman niet zo goed, want zeiden ze: dat genieten aan het strand doen we nu al iedere dag.

De Hollandse visserman heeft *geldwelvaart*. Hij kan daarmee tijd kopen om niets te doen, om rond te hangen op het strand, om te kletsen met de lokale vissers en te genieten van de zon en de zee. De lokale vissers hebben *tijdwelvaart*. Aan het beetje vis dat ze in een paar uur kunnen vangen, hebben ze genoeg om van te leven en in hun ogen levert de tijd die ze voor de rest overhouden hen meer welvaart op dan geld. De vissers willen niks weten van de maatschappij zonder tijd met haar pretentie/belofte van geldwelvaart. De uitdrukking tijd=geld kennen ze niet. Hun natuurlijke levensstijl is gebaseerd op *tijdwelvaart*. Ze zijn nog niet besmet met het idee of beter gezegd met de dwang om met veel werk veel geld te verdienen en dat te gebruiken om een goed leven te kopen. Ze laten zich dit *geld-tijd-dictaat* niet opdringen door die Hollandse visserman die model staat voor het gangbare denken en doen van de huidige samenleving. Dat goede leven organiseren zij op een andere manier, met anders denken en doen wat betreft arbeid, tijd en geld.

De Italiaanse vissers uit dit verhaal zijn geen *tijdpiraten*, maar *tijdpioniers*. Ze leggen het accent op het hebben van tijd voor dingen die je niet kunt kopen, zoals gewoon rustig wandelen op een doordeweekse middag of heerlijk in de zon een boek lezen of kletsen met elkaar of gewoon bewegingsvol stil staan bij hetgeen met henzelf en om hen heen gebeurt. In plaats van het *geld* wordt de *tijd* tot de centrale bron van de levensopbouw.

Tijdpioniers maken zich los van het denken en doen in termen van het *benutten* van de tijd. In onze huidige samenleving is het begrip tijd sterk gekoppeld aan *iets doen*. Tijdsbesteding die niet gekoppeld is aan aanwijsbare activiteiten wordt al gauw gezien als nietsdoen. In het groot woordenboek der Nederlandse taal (Van Dale) wordt *nietsdoen* dan ook omschreven als "zich met geen enkel ding bezighouden". Tegenover dit activistisch begrip van tijd moeten de tijdpioniers eigen alternatieven ontwikkelen. Ze doen dit vanuit het besef dat ook het zogenaamde nietsdoen een heel legitieme en zinvolle manier kan zijn om de aanwezige tijd te besteden. Een dergelijke veranderde zingeving bevrijdt mensen uit een cultuur waarin per se materieel aanwijsbare dingen gedaan moeten worden. Daarmee wordt het ook beter mogelijk de tijd op een heel eigen wijze in te delen en te ontsnappen aan het ritme dat arbeid en tijd dicteren aan de dagelijkse levensloop. Gezien het gangbare denken en doen in onze gehaaste samenleving is het leven inrichten naar het idee van *langzaamheid* een waagstuk, een uitdaging voor ware pioniers, tijdpioniers. Dat zijn mensen voor wie niet snelheid, maar langzaamheid het juiste levenstempo is. Het zijn mensen die afstand nemen van stressende haast, gejaagdheid, nervositeit en ongeduld. Dat zijn mensen die zich laten leiden door de levende tijd van de natuur en niet door de levenloze tijd van een machine, een uurwerk, een klok.

Misschien zijn zo'n tijdpioniers hier nu onder ons en willen die over hun omgaan met tijd iets vertellen aan elkaar.